

מנגב המערב למערב הנגב

מתנדבי מח"ל
יוצאי אמריקה הלטינית
במלחמת העצמאות

בני גשור

הייתה מועטה ביותר (ברזיל ומכסיקו), או סמלית בלבד. לפיכך, מעטים מאד המקרים שיהודי אותן ארצות צברו ניסיון צבאי, וניסיון קרבי לא כל שכן. יכולתם הצבאית לתרום לצה"ל לא הייתה רבה, ותרומתם הייתה מורלית בעיקרה. עצם בואם, יחד עם מתנדבים מארצות אחרות, הראתה שלבם של יהודי התפוצות נתון למאבקו של היישוב העברי בארץ ישראל על קיומו. ההתנדבות תרמה אף למורל של קהילות המוצא, שהתגאו בתמיכתן באופן זה ביישוב. עד 200 מתנדבים שהגיעו מאמריקה הלטינית סייעו במעט למלא את שורתיו של צה"ל המתהווה ולהגן על יישובים בקו האש.

לאחר המכה האנושה שספגו התנועות החלוציות באירופה בימי השואה, החלה התנועה הציונית להפנות את תשומת ליבה לאמריקה הלטינית. בנסיבות טראגיות, עלה משקלה בעולם היהודי. העלייה מאמריקה הלטינית לארץ ישראל, כמו מיתר ארצות המערב, הייתה מצומצמת. עוד קודם "החלטת החלוקה" באו"ם החלה הסתננות של יהודים מאמריקה הלטינית לארץ ישראל, וכן התנדבו כמה מהם לסייע למפעל

עם פרוץ מלחמת העצמאות, עשו דרכם לארץ ישראל כמה אלפי מתנדבים - כמעט כולם יהודים - כדי לסייע ליישוב היהודי במערכה. כאלף מאותם מתנדבים הגיעו מארצות-הברית, כ-700 מדרום-אפריקה, ומאות מתנדבים נוספים הגיעו מבריטניה, מצרפת, מקנדה ומאמריקה הלטינית. קבוצות מתנדבים קטנות מאלה הגיעו מסקנדינביה ומארצות נוספות. מתנדבים אלה נקראו "מתנדבי חוץ לארץ" (מח"ל), בראשי תיבות). ייחודם של רבים מהחילים הללו היה ניסיונם הצבאי או מומחיותם בתחומים צבאיים נדרשים. הם נתפסו כנכס מיוחד לצבא הצעיר, וכמי שהגיעו מתוך מניעים אלטרואיסטיים ושאפו לעזור ל"יישוב" בשעותיו הקשות.

המתנדבים מאמריקה הלטינית

ליהודים יוצאי אמריקה הלטינית היה ייצוג מסוים כבר במלחמת העולם הראשונה, בגדוד נהגי הפרדות ובגדוד הקלעים המלכותי ה-39, אשר היה אחד מן "הגדודים העבריים". במלחמת העולם השנייה, השתתפות ארצות אמריקה הלטינית

“אומתם לא הייתה להם אם” – לוחמי מח"ל בחטיבת הראל, בית ג'יז (ארכיון הפלמ"ח)

חברי “השומר הצעיר” בבואנוס איירס, ארגנטינה, 1947 (אוסף קצנשטיין, ארכיון יד בן-צבי)

שיחת חוץ – נגבה, תש"ח (צילום: ט' בראונר, לע"מ)

מתנדבים ראשונים בספינה מבואנוס איירס שבארגנטינה, בראשות דוד הלפרין (ארדן), חבר תנועת “דרור” מאורוגוואי. למחרת הצטרפו אליהם במונטווידאו (צ'ילה) עוד 16 מתנדבים, בראשות רפאל סרוסי, ושניים נוספים הצטרפו בריו דה ז'נירו שבברזיל. הספינה הגיעה למרסיי, ובמחנות העולים שם נפגשו המתנדבים לראשונה עם ניצולי שואה. כיוון שהמחנות היו בשליטה מלאה של אנשי ההגנה, קיבלו בהם המתנדבים אימון צבאי ראשוני. לארץ הגיעו מתנדבים אלו בארבעה ביולי, לקראת תום ההפוגה הראשונה. חברי השומר הצעיר מקרבם הצטרפו לקיבוץ נגבה, וחברי תנועת דרור נשלחו למחנה מנסורה שליד מגידו ומשם לחטיבה 9 (חטיבת “עודד”).

המתנדבים הגיעו לישראל בקבוצות קטנות, בספינות ובמטוסים. חלק מן המתנדבים שהגיעו מאמריקה הלטינית היו מהגרים מאירופה, שעדיין לא קיבלו ב-1948 אזרחות בארץ מגוריהם. אלה נסעו עם תעודות מעבר או עם דרכוניהם הישנים, והיה חשש שייתקלו בקשיים להמשיך לישראל בעוברם בנמלי דרום אירופה. שלטונות צרפת ואיטליה, שבהם היו באותה עת גורמים אשר סייעו למאבק הציוני, עצמו לרוב את עינם לכך. בצאתם של המתנדבים לדרך, וודאי בהגיעם ארצה, עלה הצורך בהסוואה – שכן האו"ם אסר כניסת לוחמים לארץ. מדינת ישראל עקפה בלי קושי את האיסור, ובפועל לא נמנעה כניסה של אף מתנדב.

ההעפלה. כך למשל, עשרה יהודים מצ'ילה, שהוזמנו לכינוס מורים באוניברסיטה העברית, נותרו בארץ והצטרפו לקיבוץ נגבה. שבעה אחרים, מארגנטינה, הצטרפו לקיבוץ ניצנים. בסתיו 1947, עוד בטרם ההצבעה על גורל ארץ ישראל באו"ם, החלה הסוכנות היהודית בהכנות לקליטת מתנדבים מארצות המערב לקראת מלחמה צפויה. ב-25 בינואר 1948 יצאה ההוראה לגיוס אותם מתנדבים. הגיוס מאמריקה הלטינית נוהל להלכה מניו יורק, שבה שכן מרכז “ההגנה” באמריקה כולה. בראש המנגנון עמד באותה עת טדי קולק. המגייסים בקהילות השונות פעלו במידה רבה של עצמאות. באורוגוואי החל רפאל סרוסי, חבר ההנהגה של פדרציית הנוער הציונית, ברישום של מתנדבים עוד בטרם הגיעו נציגי היישוב לצורך גיוס. בעקבות היוזמה קמו חילוקי דעות: הנהגת “השומר הצעיר” טענה שהיוצאים צריכים להיות בוגרי הכשרות חלוציות; אחרים סברו שיש לשלוח כל מתנדב שעומד בקריטריונים הגופניים והנפשיים הדרושים למשימה – וכך הוחלט לבסוף. המתנדבים שגויסו היו מיועדים חלקם לקיבוצים, וחלקם לצה"ל.

עם הגעת נציגי הסוכנות היהודית, התמסדו ההכנות. אלה כללו ראינות שערכו נציגי פדרציית הנוער הציוני, ובדיקה רפואית. נציגי הסוכנות אף ארגן שני מחנות לאימונים ללא נשק באורוגוואי ובארגנטינה. הגיוס, כמו גיוס המח"ל בכל ארצות המוצא, התנהל בחשאיות. ב-29 במאי 1948 יצאו 27

"יד לאישה הלוחמת", ניצנים (צילום: שרה ברנע)

גורל בשדות פלשת

דבורה אפשטיין נולדה ב-1929 במונטבידאו, בירת אורוגוואי, למשפחה מתבוללת. בהיותה בת 17 הצטרפה לתנועת "הנוער הציוני" ויצאה להכשרה בחווה חקלאית. בחודש דצמבר 1947, עלתה לארץ ישראל והצטרפה לקיבוץ ניצנים. האוטובוס שהוביל אותה ואת חבריה אל הקיבוץ המבודד הותקף בדרכו ליישוב. בבוקר 7 ביוני 1948 החלה התקפה עזה על הקיבוץ הנצור, שניצב בעורף הצבא המצרי שפלישתו נבלמה ("גשר עד הלום"). במהלך הלחימה דבורה נפגעה קשה, ועם נפילת הקיבוץ לידי המצרים פונתה יחד עם השבויים. היא נפטרה מפצעי כעבור שעות ספורות. זכרה מונצח באנדרטת "יד לאישה הלוחמת" בניצנים, בצד הקשרית מירה בן ארי והחובשת שולמית דורצ'ין.

יעקב קרוך נולד ב-1924 בלייפציג שבגרמניה. בהיותו בן 14 עבר להולנד, וב-1939 נמלט עם אביו ואחיותיו לארגנטינה (אמו נרצחה ב-1942). יעקב הצטרף לתנועת "הנוער הציוני" והחל בהכשרה חלוצית. ב-1945 עלה ארצה עם קבוצת חלוצים מארגנטינה, והצטרף לניצנים. בקיץ 1947 יצא בשליחות התנועה למחנות המגורשים בקפריסין, וכשפרצה מלחמת העצמאות חזר לניצנים והוכשר למפקד כיתה. הוא נהרג בקרב הנפילה של ניצנים, בדומה לדבורה אפשטיין. אביו, הנס קרוך, תרם לזכר בנו את דגם ירושלים בימי הבית השני שהוקם בחצר מלון "הולילנד" (היום בשטח מוזיאון ישראל).

לעיון נוסף
אתר "יזכור" ליוצאי אמריקה הלטינית
izkorsoldadoslatinos.wordpress.com

בואם של המתנדבים מאמריקה הלטינית לקיבוצים לא תואם כראוי עם צה"ל בראשית הדרך. גורמים בצה"ל התלוננו, למשל, כי עשרות מהמתנדבים "נחטפו" בבואם לישראל בידי הקיבוצים גבת ונגבה (שבהם היו כבר קודם עולים מאמריקה הלטינית). התיאום השתפר במשך הזמן. בסתיו 1948, בבוא מתנדבים מבוגרי השומר הצעיר בארגנטינה ובברזיל, יחד עם צעירים מבית"ר בברזיל (ואחרים), כבר הייתה ההיערכות לבואם ולקליטתם מתואמת מראש.

גיוס בעטיפת שוקולד

קבוצה ייחודית, שאת הגעתה ארגן איש הפלמ"ח אלחנן סגל, הגיעה מצי'לה. בשנת 1947 סגל נשלח מטעם ההגנה לארגן עולים צעירים לארץ ישראל ולאמנם לקראת המלחמה הממשמשת ובאה (וכן עקב החרפת היחסים עם הקהילה הערבית המקומית). הוא פעל תחת כיסוי של נציג חברת השוקולד "לינ'ר" בצי'לה. לאחר החלטת החלוקה התארגנו הצעירים שגייס סגל לנסיעה לארץ. אליהם הצטרפו עוד צעירים מן הערים סנטיאגו ונ'לפראיסו, ביניהם כמה לא-ציונים, שאף הם שאפו לסייע למדינה היהודית העוברית בשעותיה הקשות. עם הכרזת המדינה יצאו 20 הצעירים מסנטיאגו בשלוש טיסות נפרדות לאיטליה, רשומים כ"סטודנטים". הטיסה הראשונה יצאה ב-21 במאי והאחרונה בשמונה ביוני 1948. לאחר שהות באיטליה, הצטרפו כולם לאניית עולים והגיעו לישראל ב-23 ביולי. ששת חברי דרור יצאו לקיבוץ גבת, ו-14 חברי השומר הצעיר הצטרפו לגדוד הרביעי של הפלמ"ח. בקבוצה היו שני רופאים, ששובצו במקצועם. אחד מאותם צעירים, אנריקה (צבי) רוטשילד, נפל בינואר 1949 בקרבות מבצע "חורב". נוסף לששת יוצאי צי'לה, הגיעו לגבת שתי קבוצות של חברי דרור מארגנטינה. חלקם נשלחו לגזרות הלחימה השונות בצפון לאחר אימון צבאי קצר, וחלקם צורפו לחטיבת עודד. שמונה מיוצאי ארגנטינה, אורוגוואי ופרגוואי, הגיעו לקיבוץ ניצנים זמן קצר לאחר החלטת החלוקה. שם הצטרפו לשבעה חברי "הנוער הציוני" מארגנטינה, שהגיעו אליו קודם. בקרב על

לוחמי מח"ל מצי'לה בחטיבת הראל (ארכיון הפלמ"ח)

"נגבה, 1948"
(ציור: לודוויג
בלום; בית
המכירות
"תירוש")

ניצנים, אשר נכבשה בתחילת יוני בידי המצרים, נהרגו שניים מן הקבוצה – יעקב קרוך ודבורה אפשטיין (ראו מסגרת בעמ' 29), ועשרה נפלו בשבי.

תרומה חשובה של יוצאי אמריקה הלטינית למאבקו של היישוב בארץ ישראל הייתה בקרבות על נגבה. שמונה חברים ושלוש חברות הגיעו ב-17 ביולי 1948, ובואם שימש לקיבוץ זריקת עידוד מורלית ותוספת כוח אדם. בעלון הקיבוץ, שנכתב בעצם ימי הקרבות, נאמר:

הגרעין [הלטינאמריקני] נהיה לחלק בלתי נפרד של נגבה בימיה הרגילים ושל נגבה בימי הקרבות והמצור. חברי הגרעין מילאו תפקיד חשוב במערכת ההגנה והם מהווים היום כוח רציני במקום. בשבוע האחרון גדל הגרעין בעוד תשעה חברים עולים חדשים. בדרך לארץ ישראל יצאו מארגנטינה 19 חברי הגרעין. כמו כן עומדים להגיע חברים נוספים משאר ארצות אמריקה הלטינית. יצוין שעוד מהדרך הביעו החברים את רצונם לבוא דווקא לנגבה ("קול נגבה", י"ט סיוון תש"ח).

עם פרוץ המלחמה היו בנגבה 24 יוצאי אמריקה הלטינית, ועד סוף המלחמה הגיעו עוד עשרות רבות. מכאן שחלקם בקרב על נגבה, אחד מסיפורי הגבורה הבולטים במלחמת העצמאות, היה חשוב. אחרים הגיעו לקיבוץ סעד שבמערב הנגב, שמונה מיוצאי ארגנטינה הגיעו בספטמבר 1948 למשמר הנגב, ושמונה נוספים הצטרפו אליהם לקראת סוף המלחמה.

מג"ד צרפתי הונגרי מניקרנאוה

חלק אחר מאותם מתנדבים התגייסו ישירות לצה"ל, בלא לשלב התיישבות קודם לכן. תחילה תוכנן להציב את יוצאי אמריקה הלטינית בחטיבת גולני, ולהמתין עד שמספרם יגדל די הצורך להקמת גדוד. בסופו של דבר, לאחר אימון ראשוני, הם הופנו לחטיבה 9 (שנקראה חטיבת עודד עד ספטמבר 1949). בחטיבה נוצר ריכוז של כ-275 חיילי מח"ל וגח"ל (גיוס חוץ לארץ), מהם כ-60 יוצאי אמריקה הלטינית; השאר היו ברובם יוצאי בולגריה, טורקיה והונגריה. כל אלה רוכזו ביחידה נפרדת, בגודל של גדוד מוקטן. "יחידה זו", נאמר מטעם הפיקוד, "אשר בעצם מהותה מעמידה בעיות מיוחדות, נתקלת בקשיים לא מועטים אשר נגרמים לה מפאת העדר תקן עצמאי ול[ל]רגלי ההכרח של קיום תחת כנפי תקן של גדוד אחר". לפיכך, ביקש הפיקוד להקים גדוד עבור "דוברי הספרדית" (נראה שבין יוצאי בולגריה וטורקיה היו שדיברו לדינו, ומכאן הטעות). הגדוד הוקם באוקטובר, ולמפקדו מונה לסלו פטקי (Pataky) – מתנדב מח"ל מניקרנאוה, ממוצא הונגרי, ששירת כקצין בצבא הצרפתי. דודו של פטקי

סייע למבצעי הרכש בארצות הברית, וביקש ממשלחת ההגנה באמריקה לצרף אליה את אחיינו. לדברי קולק, פטקי היה "תלוש, רודף תענוגות ורודף נשים", והתהלך "בכל מקום עם שני אקדחים תקועים בחגורתו [...] ובכל מקום נתקבל ברוח של הומור" (ט' קולק, ירושלים אחת, תל אביב 1979, עמ' 82-83).

ייתכן שיש באפשרות שניתנה לו לפקד, למרות הדעות השליליות לעיל, עדות לחשיבות הצבאית הנמוכה שיוחסה לחיילים מאמריקה הלטינית (להבדיל מחברי המשקים). הגדוד שימש בעיקר כחיל מצב בנצרת ולא ביצע כמעט שום משימה קרבית. בנובמבר 1948, עם סיומם של הקרבות בצפון, פוזר הגדוד. ביחידות צה"ל האחרות היו עוד כמה מתנדבים מארצות נוספות באמריקה הלטינית, יחידים וקבוצות, שלא הוזכרו כאן.

קיים סממן נוסף לכך שלא ייחסו חשיבות רבה למתנדבי אמריקה הלטינית: קולק, שעמד בראש פעולות הגיוס באמריקה כולה, לא הזכיר כלל מתנדבים מאותו אזור (פרט לפטקי שהוזכר כקוריוז). במסמכים המלווים את פעולות הגיוס אף עלתה שאלת הכדאיות של הגיוס מאמריקה הלטינית. הסיבות לכך היו מיעוט החיילים בעלי הניסיון, עלויות הנסיעה גבוהות, זמן הנסיעה הממושך. מנקודת הראות של מדינת ישראל בעת מלחמה, צריך היה להפחית את מספרם למינימום. אולם מנגד עמדה ההכרה שרצוי לעודד את אלה המתנדבים מתוך הזדהות עם היישוב, בפרט אלה שבכוונתם לעלות, ובייחוד החלוצים שבהם. כמעין פשרה, גויסו המתנדבים המעטים שהיו בעלי ניסיון מועיל למאמץ המלחמתי, וכן מתנדבים ללא ניסיון צבאי – בעיקר חברי תנועות נוער חלוציות. הרכב היוצאים כלל אחוז גבוה מקרב האחרונים.

בניגוד למתנדבים מארצות מוצא אחרות, ברור היה שמתנדבים רבים ירצו להישאר בישראל הצעירה, ואכן כך היה. אלה המשיכו והותירו את רישומם גם לאחר המלחמה – במעשה ההתיישבות. הקיבוצים עין השלושה, מפלסים, געש, כיסופים ועוד, הוקמו (או תוגברו) בידי אותם מתנדבים.